

**Павлова Таисия Петровна,
К.С.Чиряев аатынан норуот педагогикатын Киинин
педагог-библиотекара,
Үөһээ Бүлүү улууһа, Ороһу нэһилиэгэ**

“Олонхо ыллыктарынан айан”- интеллектуальной оонньуу сценарийа.

Кириитэ

2005 сыллаахха уһулуччу суолталаах түгэн буолан ааспыта. Ити сыл саха норуотун култууратын, наукатын, историятын биир улахан ситиһиитинэн биһиги эпоспыт – олонхо Аан дойдутаабы ЮНЕСКО тэрилтэтин саамай үрдүк билиинитин ылбыта. Ол курдук, саха норуотун героической эпоһа – олонхо киһи-аймах тылынан уонна өйүнэн айбыт култуурнай нэһилиэстибэлэрин чулуу айымньыларын испииһэгэр киирбитэ.

2022 сылы Российской Федерация президиэнэ Россия норуоттарын култуураларын нэһилиэстибэтин сылынан биллэрбитэ саха сиригэр дирин суолталаах.

Олонхо – саха норуотун героической эпоһа. Саха норуотун героической эпоһа – норуот тылынан уус-уран айымньыларыттан биир саамай чулуулар буолар. Олонхо саха норуотун былыр-былыргыттан сайдан кэлбит историятын, философиятын, итэбэлин ураты ис хоһоонун сөнөрдөн илдьэ кэлбит айымньыта буолар.

Омук сайдар тирэбэ - тылынан уус-уран айымньыта. Норуот педагогикатын үгүс ньымата, саха уус-уран тыла олонхоҕо сөнөн сылдьар. Олонхону оҕо тылын сайыннарарга, сирдээх майгыга иитэргэ туһаныллар. Ханнык баҕарар уопастыба төрүт култууратыгар уонна норуот педагогикатыгар олобуран, ситиһиилээх киһини иитэр. Үүнэр көлүөнэ төрөөбүт култууратыгар тирэбирэн, киһи-аймах ытык өйдөбүллэрин өйдүүр, ытыктыыр буола улаатарыгар норуот педагогиката олук уураар.

Народнай педагогика туһунан науканы төрүттээбит Г.Н.Волков профессор “Этнопедагогика” диэн улахан научнай кинигэтигэр маннык бэлиэтиир: “Олонхо, являясь концентрированным выражением духовной жизни якутского народа, несет на себе огромную педагогическую нагрузку: оно богато воспитательными идеями, в нем много образовательного материала, оно формирует любовь к народу и человечность, его текст развивает ум, память, внимание, наблюдательность, сами олонхосуты являются прекрасными учителями народа...”

Ороһутаабы норуот педагогикатын Түмэлин төрүттээбит академик К.С.Чиряев Олонхо педагогикатын маннык диэн эппит: “ Олонхо иитэр-үөрэтэр суолтатын педагогической энциклопедияҕа холоонноох. Манна Ийэ дойдуга, өбүгэлэргэ, бэйэ төрөспүттэригэр, тапталаахха, оҕоҕо, кырдыаҕастарга, геройдарга ытыктабыл уонна убаастабыл, тулалыыр эйгэбэ, көтөргө-сүүрүргэ, көлүнэр көлөбө, туттар сэпкэ, норуот үгэстэригэр, үөрүйэхтэригэр сүгүрүйүү тыына толору илгийэр.”

Тоҕоостооҕо: Билинни телевизор, компьютер, куйаар ситимин үйэтигэр оҕо бэйэтин омугун култууратын, үгэһин билэрэ аһыйаан турар. Оҕону кыра эрдэбиттэн кэрэбэ тардыы, сири-дойдуну, айылҕаны, бэйэ төрөөбүт кырыһын таптыырга үөрэтии уонна уһуйуу – биһиги улахан дьон, дьэ кэргэн сорукпут. Оҕо кыра эрдэбиттэн бэйэтин төрөөбүт тылын, култууратын, искусствотун билбэт буоллабына, норуот ис дууһатын өйдүүрүгэр ыарахан буолар. Мантан сирдэтэн аныгылыы ньыманан оскуола оҕолоругар анаан олонхоҕо, өбүгэ олоҕор-дьаһаҕар аналлаах оонньуу онордубут.

Сыала, соруктара:

- Олонхо саха норуотун киэн туттуута, баайа буоларын өйдөтүү;
- Оонньуу нөнүө сахалыы тыынна, сиргэ-майгыга иитии-үөрэтии;

- Оџо кэтээн көрөр, толкуйдуур, истэр, көрөр дьџурун сайыннары.

Кыттааччылар: Оскуола орто сүһүөх оџолоро.

Ытыттылар сирэ: К.С.Чиряев атынан норуот педагогикатын Киинэ.

Ытыттылар күнэ: 25.11.2022 с.

Туттуллар тэрил: компьютер, проектор, грамоталар, бириистэр.

Тэрээһиннэ бэлэмнэнии: Тэрээһиннэ кыттар оскуола оџолоругар 1-2 нэдиэлэ иннинэ олонхо хайдах үөскээбитин, ханнык олонхолор баалларын, биллиилээх олонхоһуттар тустарынан ааџалларын билиһиннэрии. Ороһутааџы Норуот педагогикатын Түмэлигэр олонхоџо аналлаах экскурсияџа сылдыбалларын тэрийии.

Тэрээһин хаамыыта

Оџолор икки хамаандаџа араһсаллар, аат толкуйданаллар, хамандыыр талаллар. Ытыттылар биэс бөлөххө араһсар. Хас биирдии бөлөххө 5 ытытты баар буолар. Хамаанда биэс бөлөхтөн бири талар уонна ханнык ытыттыга эппиэттиир нүөмэрин этэр. Сөпкө эппиэттэбит хамаанда 1 балл бэриллэр. Тэрээһин түмүгэр элбэх баллаах хамаанда кыайыылаах таһсар.

1 бөлөх “Улуу олонхоһуттар”

Ытыттылар:

1. “Дьулуруйар Ньургун Боотур” олонхону ким суруйбутай? (*П.А.Ойуунускай*)
2. Амматтан төрүттээх суруйааччы, олонхоһут ким диэний? (*В.М.Новиков-Күннүк Уурастыыран*)
3. “Эрчимэн Бэргэн”, “Үс Бухатыыр” олонхолору ким суруйбутай? (*Сергей Васильев-Борогонский*)
4. “Дьулуруйар Ньургун Боотур” олонхону ким грампластинаџа ыллаан уһуллубутай? (*Гаврил Колесов*)
5. Сунтаартан төрүттээх биллиилээх олонхоһут? (*Сергей Зверев-Кыыл уола*)

2 бөлөх “Олонхо геройдара”

1. Уот Уһутаакы диэн кимий? (*Абааһы биһин атамаана*)
2. Үрүмэччи манан аттаах герой аата? (*Үрүг Уолан бухатыыр*)
3. Туналџаннаах ньуурдаах, тоџус былас суһуохтаах, кэрэ дьүһүннээх кимий? (*Туйаарыма Куо*)
4. Дьулуруйар Ньургун Боотур кими кэргэн ыларый? (*Кыыс Ньургун бухатыыр*)
5. Олонхоџо сорукка сылдыар эдэр киһи ким диэн ааттанарый? (*Сорук-боллур*)

3 бөлөх “Олонхо дойдута”

1. Олонхо хас дойдулааџый? (*Үс*)
2. Үс дойдуну туох ситимнирий? (*Аал Луук Мас*)
3. Аал Луук Мас хас салаалааџый? (*Абыс*)
4. Аал Луук Маска ким олоһоруй? (*Аан Алахчын*)
5. Үрүг Аар Тойон ханна олоһоруй? (*Үөһээ дойдуга*)

4 бөлөх “Туттар маллар”

1. Ытар тэрил? (*Ох*)
2. Аты баайар мас? (*Сэргэ*)
3. Ат самыытын бүрүйэр ойуулаах, оһуордаах таһас? (*Чаннараах*)
4. Ойуун кыыраыгар оһсон тыаһатар тэрилэ? (*Дүһүр*)
5. Айы Умсуур удаџан Ньургун Боотурга аптаах тугу биэрбитэй? (*Аптаах кымньыы*)

5 бөлөх “Өс хогооно, таабырыннар”

1. Киһи тыла-... (Ох)
2. Уу да ылбат, уот да сиебэт баар үһү? (Муус)
3. Балаҕан үрдүгэр кэлтэгэй хамыйах сытар үһү? (Бий)
4. Атаҕа суох барбыт, төрдө суох үүммүт? (Хайа)
5. Отонноотоххо... (Оһойук туолар)

Түмүк: Дьүүлүөр сүбэ хамаандалар хастыы балл ылбыттарынан түмүк таһаараллар, кыайыылаахтары наҕараадалааһын.

Туһаныллыбыт литература:

- Г.Н.Волков «Этнопедагогика»,1974,с.270
- К.С.Чиряев «Олох педагогиката», 1998, с59.
- “Олонхо ыллыктарынан айан” “Бичик” остуол оонньуута
- Ороһутааҕы норуот педагогикатын Түмэлин “олонхо педагогиката” истиэндэ матырыйааллара.

К.С.Чиряев аатынан норуот педагогикатын Киинэ

ОЛОНХО

ЫЛЛЫКТАРЫНАН АЙАН

УЛУУ ОЛОН ХОЪ УТШТАР

П.А.Ойуунускай

Эппиэтэ

ОЛОНХО ТЕРОЙДАРА

Абааны биийн атамаана

Эппиэтэ

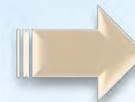

ОЛОНХО ДОЙДУУЛА

Олонхо хас дойдуулаабый

Үс

Эппиэтэ

ШУУШУУЛАР МАЛЛАР

Ытар тэрил

Ох

Эппиэтэ

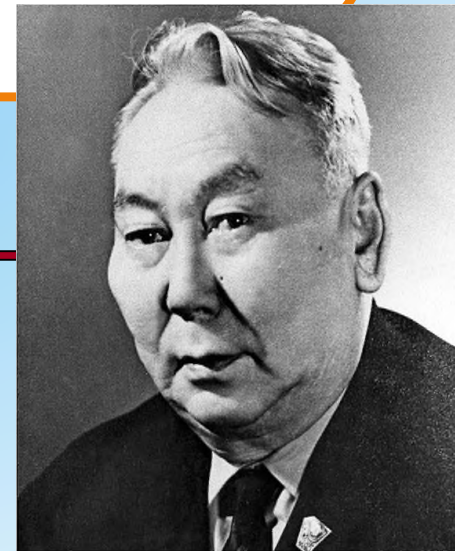

УЛУУ ОЛОНХОЊ УТШТАР

*Амматтан төрүттээх сурыйааччы,
олонхоһут ким диэний*

Владимир Михайлович Новиков –

Күннүк Уурастыырап

Эппиэтэ

ОЛОНХО ТЕРОЙДАРА

Үрүн Уолан бухатыыр

Эппиэтэ

ОЛОНХО ДОЙДУУЦА

**Үс дойдуну тух
ситимнирий**

Аал Луук Мас

Эппиэтэ

ТҮҮТҮҮЦАР МАЛЛАР

Аты баайар мас :

Сэргэ

Эппиэтэ

ӨС ХОҮ ООНО

Ох.

Эппиэтэ

ТЛААБЫРЫННАР

**Балабан үрдүгэр
кэлтэгэй хамыйах сытар
үһү!**

ЫЙ.

Эппиэтэ

УЛУУ ОЛОНХОЙ УТГААР

**«Эрчимэн Бэргэн», «Үс
Бухатыыр» олонхолог
суруйбутай!**

**Сергей Васильев -
Борогонская**

Эппиэтэ

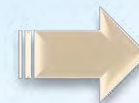
ОЛОНХО ГЕРОЙДАРА

**Туналбаннаах ньуурдаах, тобус
былас суһуохтаах, кэнэ
дьүһүннээх кимий!**

Туйаарыма Куо

Эппиэтэ

ОЛОНХО ДОЙДУУЦА

Аал Луук Мас хас салаалаабый

АБЫС

Эппиэтэ

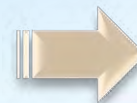
ШУУШУУГАР МАЛЛАР

**Ат самыытын бүрүйэр
ойуулаах, оһуордаах танас!**

Чаппараах

Эппиэтэ

ТЛААБЫРЫННАР

**Саната суох дьыл
хонугун аабар баар үһү**

Халандаар.

Эппиэтэ

УЛУУ ОЛОНХОЪ УШШАР

**«Дьулуруйар Ньургун
Боотур» олонхону ким
грампластинкаба ыллаан
уһуллубутай**

Гаврил Колесов

Эппиэтэ

ОЛОНХО ГЕРОЙДАРА

**Дьулуруйар Ньургун Боотвр
кими кэргэн ыларый**

Кыыс Ньургун Бухатыыр

Эппиэтэ

ОЛОНХО ДОЙДУУЦА

Аал Луук Маска ким олороруй

Аан Алахчын

Эппиэтэ

ШҮҮШҮҮЦАР МАЛЛАР

**Ойуун кыырарыгар охсон
тыаһатар тэрилэ!**

Дүнгүр

Эппиэтэ

ТҮҮС

**Уу да ылбат, уот да
сиэбэт баар үһү**

Муус.

Эппиэтэ

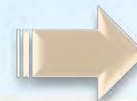
УЛУУ ОЛОНХОЊ УТШТАР

*Үөһээ Бүлүүттэн төр
олонхоһут, Арчы ды
төрүттээбит кими*

Кирилл Никифоров

Эппиэтэ

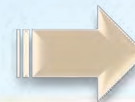

ОЛОНХО ТЕРОЙДАРА

Сорук-боллур

Эппиэтэ

ОЛОНХО ДОЙДУУГА

**Үрүн Аар Тойон ханна
олороруй**

Үөнээ дойдуга

Эппиэтэ

ШҮҮШҮҮСАР МАЛЛАР

**Айыы Умсуур удабан
Ньургун Боотурга аптаах
тугу биэрэрий!**

Аптаах кымньыы

Эппиэтэ

ТЛАБЫРЫННАР

**Атаба суох барбыт, төрдө
суох үүммүт!**

Хайа

Эппиэтэ

УЛУУ ОЛОН ХОЪ УТШТАР

**Сунтаартан төрүттээх биллэр
олонхоһут**

Сергей Зверев – Кыыл уола

Эппиэтэ

ОЛОНХО ТЕРОЙДАРА

Туйаарыма Куо ийэтин аата!

Сабыяа Баай Хотун

Эппиэтэ

ОЛОНХО ДОЙДУУГА

**Аллараа дойдуга кимнээх
олороллоруй**

Абааны аймага.

Эппиэтэ

ТҮҮТҮҮЦАР МАЛЛАР

**Бухатыр хаххаланар
тэрилэ?**

Куйах

Эппиэтэ

Өс хой ооно

Отонноотоохо...

Оноойук туолар.

Эппиэтэ

